

פרק שני - תשובה

א. ברמב"ם בהלכות תשובה [יח] כתב כל המצוות שבתורה, בין עשה בין לא תעשה, אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא. שנ' איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל בה' ואשמה הנפש ההיא והתודו את חטאתם אשר עשו, זה וידוי דברים. וידוי (ג) זה מצות עשה. כיצד מתודה. אומר אנא ה' חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך והרי נחמתי ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה. זה הוא עיקרו של וידוי. וכל המרבה להתודות

חומ שני

במצות תשובה

יעמוד בהצטחמו, לזה תיקנו לנו לזקש ולהתפלל שהקצ"ה יתן לו את הכח והאפשרות לקיים את מה שקיבל על עצמו בלבו, וגם זה בכלל ה"קצלה לעתיד" דאף דאין כאן קצלה מפורשת מ"מ כל שהחליט בלבו שלא ישוב לחטאיו, ומצקש ומתחנן בשפתיו שמן השמים יעזרוהו לעמוד בזה שפיר הוי קצלה לעתיד, שלפי החלטתו בלבו כרגע זוהי החלטה איתנה וחזקה שלא ישוב רק שמצקש עזר מן שמיא שיעמוד בזה גם לעתיד—וזה גם מה שמתפללים ומצקשים "יהי רצון מלפניך וכו' שלא אחטא עוד" דהיינו שאף שאין זו הצטחה וקצלה לזמנא בשפתיו את מה שגמר בלבו מ"מ כיון שמתפלל יהי רצון וכו' דהיינו שיעזרוהו לעמוד בהחלטתו בלבו הרי זה בכלל הקצלה לעתיד.

וזוה נכלל גם צמס"כ הרמב"ם "ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם", שלפי החלטתו בלבו כרגע זוהי החלטה חזקה שודאי לא ישוב אל החטא ועל זה יעיד עליו יודע תעלומות שכך היא החלטתו, והרי לא כתב "יודע עתידות" אלא "יודע תעלומות" וכיון שידוע שהחליט

(ג) זה מצות עשה. הנה ציוס הכיפורים שהוא יום סליחה וכפרה לישראל, תיקנו לנו לומר בתפילה וידוי שזה חלק מן התשובה, על החטאים, על חטא שחטאנו וכו' שזוה מקיימים מצות התשובה.

ולבאורה ל"ע שהרי וידוי הוא ציטוי ששז מחטאיו ועוזב את החטא שעשה צעבר, אבל עדיין חסר כאן חלק עיקרי מעיקרי התשובה והוא קצלה לעתיד וכמ"ס הרמב"ם "ולעולם איני חוזר לדבר זה", ועוד כתב שם "ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד", וזה חלק נוסף מחלקי התשובה, האחד עזיבת החטא, ודבר נוסף קצלה לעתיד כמבואר למעין דברי הרמב"ם וכמ"ס רבינו יונה, והרי צריך לזמנא בשפתיו ולומר עניינות אלו שגמר בלבו.

וי"ל ד"קצלה לעתיד" מקיימים בזה שאומרים בנוסח התפילות ציוס כיפור "ותן בלבו לעוזב דרך רשע וחיש לנו ישע", והיינו שצאמת כשהאדם מחליט בלבו שלא ישוב לחטא, אך האדם שמכיר את עצמו וחושש להצטיח בשפתיו על העתיד שמה לא

שער הציון

[יח] פרה א' הלכה א':

ומאריך בענין זה הרי זה משובת. וכל בעלי חטאות ואשמות בעת שמביאין קרבנותיהם על שגגתן או על זדונן אין מתכפר להן בקרבנם עד שיעשו תשובה ויתודו וידוי דברים שנ' והתודה אשר חטא עליה:

ופירש הרמב"ם [יט] וז"ל, ומה היא התשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירנו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד, שנא' יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו. וכן יתנחם על שעבר, שנאמר כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך. ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם, שנ' ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר בכ ירוחם יתום. וצריך להתודות בשפתיו ולומר עניינות אלו שגמר בלבו:

חומ שני

תשובה צעניי תשובה לכל הפחות צחינת הקלות וכו', ויצא לצחינת צעל תשובה ציוס הכיפורים הצעל"ט, לכל הפחות צקצלת עזיבת החטא צצחינת הקלות, וצזה הצא לטהר יסייעהו הקצ"ה לילך מדרגא לדרגא לקיים התורה והמצוה, גם צצחינת הכצידות לטוב האדם - הוא האנכי - צעולמו הנחמ, עכ"ל. צייץ עוד צדצריו שכתב שעצירות קלות הם החמורות ציותר, שהרי זה דצר קל להתגבר על זה והוא עוצר על זה מפני שלא יכול לעמוד צזה, הרי זה דצר קשה וממילא דצר קל כזה צריך תיקון גדול. ודחייצו שאף שלא אומרים לו שזה מספיק מה שעושה תשובה רק על הקלות, או רק על חלק מחטאיו, מ"מ אם יקח ויקבל על עצמו הכל הוא יודע שלא יצליח, א"כ לכל הפחות שיהיה לו משהו, וכיון שכן זהו מה שמוטל עליו.

אמנם כל זה לגבי מצות תשובה, והחזו"א דיצר צאופן כללי שזה איזה דרגה צתשובה, אבל הרי צריך לומר וידוי, וזה מה שכתבנו לעיל.

והחזו"א התצטא פעם ואמר, כשאומרים

כלצו שודאי לא ישוב לזה הרי זה תשובה גמורה.

הא דאחר יום הכיפורים עושין כמעט כמו קודם ולא ניכר כל כך שסיפרו מעשיהם, והיאך מקיימין מצות תשובה. אמר החזו"א דצשעת מעשה חוששים צכל זאת להיות טוב, ע"כ. והיינו שגם זה נחשב איזה דרגה צמצות תשובה.

ובמכתבי רבי ישראל סלנטר [כ] כתב וז"ל, יום הכיפורים דצר טוב למאוד, יום סליחה וכפרה, לא היו ימים טובים לישראל כיום הכיפורים [כא], אין לנו דצר טוב ממנו, אם היינו עושים ההכנה הראויה לתיקון דרכינו, כי יום הכיפורים מכפר עם התשובה היא עזיבת החטא, אכן גם המעט טוב מאוד, אין ערוך לה צעניי התצל, לראות לכל הפחות שתהיה איזה קצלה על להצא ציום הכיפורים.

עוד הוסיף שם [כב], וצזאת כפרת עונות ציום הכיפורים התלוי צתשובה, היא עזיבת החטא תכצד מאוד, אל ירף האדם לעשות הכנה ליום הכיפורים לכל הפחות צצחינת הקלות, היינו לעסוק צעשרת ימי

שער הציון

[יט] שם פרק צ' הלכה צ': [כ] מכתב ז', עמ' כ"ז: [כא] תענית כ"ו ע"צ: [כב] מכתב ו':

ב. בשו"ע [כג] כתב, עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר (ד) עד שיפייסנו, ואפילו לא הקניטו אלא בדברים, צריך לפייסו, ואם אינו מתפייס בראשונה יחזור וילך פעם שניה ושלישית, ובכל פעם יקח עמו ג' אנשים, ואם

חומ שני

וידוי אז הפרומע'ר'ס חושבים באמת בשעת מעשה להטיב, והפשוטים חושבים מה אני יכול לעשות, ואילו האנשים אף עבירות דילהו הוא בגדר כזה, והוא נמי איזה דרגה בתשובה, עכ"ל. אמנם לא אמר שיוצאין בזה חוצת התשובה.

פיוס בעבירות שבין אדם לחבירו

(ד) עד שיפייסנו. תנן במס' יומא [כד] עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חבירו. דרש רבי אלעזר בן עזריה, מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו [כה] עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חבירו. ובגמ' [כו] אמר ר' יצחק, כל המקניט את חבירו אפילו בדברים צריך לפייסו שנא' [כז] בני אדם ערצת לרעך תקעת לזר כפוך [כח] ציל זר לערצו בממון, או אם נוקשת באמרי פיך שהקנטתו בדברים עשה זאת והנלל כי זאת בכף רעך על עסקי ממון, רש"י. נוקשת באמרי פיך, עשה זאת אפוא בני והנלל כי זאת בכף רעך, לך התרפס ורהב רעך, אם ממון יש לו צידך התר לו פסת יד, ואם לאו הרצה עליו רעים [לך התרפס, יד ופרע לו, ועל מוקש אמרי פיך, אם הקנטתו רהב רעך הרצה רעים לזקש הימנו מחילה, רש"י].

עוד בגמ', ואמר רב חסדא, וצריך לפייסו

שער הציון

[כג] סימן תר"ו סעיף א': [כד] פ"ה ע"ב: [כה] ויקרא ט"ז, ל': [כו] שם פ"ו ע"א:
[כז] משלי ו' א'-ג': [כח] איוב ל"ג, כ"ז: [כט] בראשית נ', י"ז: [ל] פ"ח סי' כ"ד:
[לא] יומא פ"ז ע"ב: [לב] פרה מ"ו:

במחילה דרגות שונות, וממון כבר לא יהא אפשרות לתבוע אחר זה, דכיון דיש לו סיבה שעל כורחו הוא מעדיף למחול הוי כמחול מרצונו.

יש לדון אם החלק שצין אדם לחצירו שיש צמי שציער את חצירו, אם יורד ע"י מחילת המצטער בלא פיוס המצער, דזה ודאי דהיכא דהיכא קפידא בפועל הוא סיבה לקטרוג ולהיזק, אבל היכא שהמצטער מחל ע"ע אם יורד הך חלק לגמרי כיון שעל זה הוא הצעלים, חוץ מצין אדם למקום המעורב בזה, או דלמא שמאד תשובה על החלק שצין אדם לחצירו צעין נמי איזה מעשה מלידו, והוא הפיוס. וע"ע לקמן עמ' קג ד"ה עוד. ושמעתי ממרן החזו"א שאמר שציעקר הפיוס שמפייס לחצירו הוא ההכנעה שמכניע את עצמו לבקש מחילה, שצריך לעשות איזה פעולה של תשובה, מעשה של הכנעה, והוא כמין תשובת המשקל להמפייס.

ואמנם הוא גם ענין השייך להמפויס, שקיבל כמין תשלום תחת הצער.

ואם הנפגע מחל מלידו מחילה גמורה למי שציערוהו, מסתברא דשפיר מהני כיון דסוף סוף נתרצה אף שלא היה כאן פיוס. אבל הקוראים מתוך המחזור תפילה זכה, ובתוך הדברים אומר שם שמוחל לכל אדם, אין בזה שום מעשה מחילה, דזהו רק קדר התפילה שלו, אמנם אם הוא מתעורר באמת למחול וזוכר מה שציערוהו וזכר זאת מוחל בלב שלם שפיר מהני.

ובבב' יומא [לד] איתא, רב הוה ליה מילתא צהדי ההוא טבחא [הטבח חטא לו, רש"י] לא אתא לקמיה צמעלי יומא דכפורי [הטבח לא בא לפני רב לבקש סליחתו] אמר

בישראל ציוס הכיפורים ואמר רבון העולם יש לך עם אחד כמלאכי השרת, מה מלאכי השרת יחיפי רגל אף ישראל יחיפי רגל ציוס הכיפורים, מה מלאכי השרת אין להם קפאים כך ישראל עומדים על רגליהם ציוס הכיפורים, מה מלאכי השרת אין בהן אכילה ושתייה אף ישראל כן, מה מלאכי השרת שימת שלום ציניהם אף ישראל ציוס הכיפורים כן, מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא אף ישראל כן ציוס הכיפורים, עכ"ל.

והב"ח לאחר שהביא דברי הרא"ש, ציאר וז"ל, ור"ל שאל יאמר היום או למחר אפייסנו בלא צער ציוס הכיפורים יפייסנו ולא יעבור משא"כ בשאר ימות השנה שאע"פ שראוי לכל אדם לפייס תיכף למי שפגע כנגדו מכל מקום יכול הוא להניח הענין ליום אחר, עכ"ל.

ובבב"ב [לג] הביא לפרש מהמטה אפרים דצער ציוס כיפור מחוייב לתקן הכל כדי שיטהר מכל עוונותיו כדכתיב כי ציוס הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם וגו', וכל שכן אם יש צידו מן הגזל ואונאה וכל דבר הנוגע בממון יראה לתקן.

אמר מרן החזו"א דיסוד ושורש המחילה שצריך לקבל ממי שחטא כנגדו הוא בלבד, דהיינו שימחה את הקפידא בלבד. והחזו"א היה מבטל את דברי האומר שאם מוחל צפה ובלבד אינו מוחל הוי דברים שבלב. דזה אינו, דלא שייך דברים שבלב צענינים שציעקרם הוא בלבד.

אם ציקש מחילה ממי שחטא לו, ומחמת שמתצייש לומר לו שאינו רוצה למחול לו, אומר לו שמוחל לו, נראה דכיון שלמעשה החליט למחול לו מחמת סיבה זו הוי מחילה, ואע"פ שבלבד אינו מוחל לגמרי, מ"מ יש

שער הציון

[לג] ס"ק א': [לד] פ"ז ע"א:

אינו מתפייס בג' פעמים (ה) אינו זקוק לו (מיהו יאמר אח"כ לפני עשרה שביקש ממנו מחילה) (מרדכי דיומא ומהר"ל). ואם הוא רבו צריך לילך לו במה פעמים עד שיתפייס:

חומ שני

איהו איזיל אנא לפיוסי ליה וכו', עיי"ש. ואפשר שרצ רצה לעורר אותו שצריך לבקש מחילה, או כיון שזה היה נוגע לכבוד התורה אז חסור למחול.

והגפ"ק"מ בכל זה צמי שגרס נער לקטן שאינו מצין ואינו זוכר שגרמו לו נער לשעתו אפשר דאעפ"כ צריך לפייסו אח"כ, אע"פ שאין אלל הקטן קפידא [עיינ לקמן], והיינו טעמא כיון שהפיוס הוא כמין תשלוס תחת הנער שזיערוהו וכנ"ל וזה שייך גם בקטן.

מחילת קטן

אין מחילת קטן צממון כלום, ואפילו אם אמר שמוחל, יכול לחזור בו. אלל מחילה לסלק הקפידא שייך גם בקטן, דאע"ג דצוונא דקפידת הקטן הוי קפידא, מ"מ כשפייסוהו [וצקל יכול לפייסו ע"י שיתן לו חיזה דצר] סגי בזה, דהרי כבר סילק קפידת הקטן וכבר עבר נערו ואינו חושב על זה, וגם עשה המפייס מזידו כעין תשובת המשקל, ושזב אין בחזרת הקטן שמקפיד כלום לאחר שכבר נתפייס.

פיוס אחר ג' פעמים שפייסוהו

ולא קיבל

(ה) אינו זקוק לו. איתא צמס' יומא [לה] אמר רב חסדא, וצריך לפייסו בשלש שורות של שלשה בני אדם וכו', ואמר ר' יוסי בר חנינא, כל המבקש מטו מחצירו

שער הציון

[לה] פ"ז ע"א: [לז] צראשית נ' י"ז: [לז] ס"ק ב': [לח] ס"ק ה':

וברמ"א כתב, והמוחל (ו) לא יהיה אכזרי מלמחול (מהרי"ל), אם לא שמכוון

חומ שני

זה מדכתיב צאצימלך ועתה השב את אשת האיש כו' ויתפלל בעדך, ונראה דהלימוד משם הוא דאם רצה השי"ת למחול לו היה מוחל לו בלא תפילת אברהם, אלא למדונו שצריך לפייסו עד שימחול לו במחילה גמורה ואז יתפלל בעדו, עכ"ל.

וגדר המחילה שיפעל אלל עצמו שלא יהיה יותר קפידא ותרעומת על הפוגע בו, ולא ינטער מזה כשיזכר בזה, אצל לא סגי שיאמר בפיו שמוחל ובלבו אינו עוקר את הקפידא.

ובין המזלזל ופוגע בכבודו של תלמיד חכם, או רב, או גדול בישראל, אף שלתלמיד חכם עצמו אין לו קפידא על זה, עכ"פ יש כאן קפידא על שמזלזל בכבוד התורה, ובגמ' [דמ] איתא דקודשא צריך הוא תבע ציקרא, ויש בזה גם משום צין אדם לחצירו.

ועיין מש"כ הר"ן [מה] ח"ל, ומיהו תלמיד חכם דמצוו יתיה כל היכא דלא מפייסי ליה מיבעי ליה למינקט מילתא בליציה משום כבוד התורה, דאמר' ציומא [מ] כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר איבה כנחש אינו תלמיד חכם, דכי כתיב לא תקום ולא תטור בממון הוא דכתיב כדאיתא התם, ואקשינן מדתניא הנעלצים ואינם עולצין שומעין חרפתן ואינם משיצין עליהם הכתוב אומר ואוהביו כלאת השמש בגבורתו, ומפרקינן לעולם דנקיט ליה בליציה, ומקשינן והא אמר רבא כל המעציר על מדותיו מעצירין לו על כל פשעיו, ומפרקינן ההוא דמפייסי ליה

תיקן אותו, ויש כאן תשובה על החטא הזה, אצל עכ"פ נשאר כאן פגם של צין אדם לחצירו שצריך לבקש על זה מחילה להנך פוסקים אף דעלם הלאו כבר נמחל לו, והמשנה איירי לגבי התשובה על העצירה, ואחר שרינהו ג' פעמים אין זה עצירה אף שלא התרצה [לט].

לא יהיה אכזרי מלמחול

(ו) לא יהיה אכזרי מלמחול. תנן במס' צ"ק [מ], אע"פ שהוא נותן לו [דמי החצלה] אין נמחל לו עד שיבקש ממנו שנאמר ועתה השב אשת וגו', ומנין שאל לא מחל לו שהוא אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלוקים וירפא אלקים את אצימלך וגו'. ח"ל הרמב"ם [מא] אסור לאדם שיהיה אכזרי ולא יתפייס אלא יהי נוח לרצות וקשה לכעוס, ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלבב שלם ובנפש חפיה, ואפילו הנר לו הרצה וחטא לו הרצה לא יקום ולא יטור, וזה הוא דרכם של זרע ישראל ולצם הנכון.

ובהלכות חובל ומזיק [מב] הוסיף הרמב"ם עוד תיבות ח"ל, ואסור לנחל להיות אכזרי וכו' אלא כיון שבקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושניה וידע שהוא שב מחטאו, וניחם על רעתו—ימחול לו, וכל הממהר למחול הרי זה משוּבָּח ורוח חכמים נוחה הימנו, עכ"ל.

ובסמ"ע [מג] פירש את הגמ' דלא יהיה אכזרי מלמחול ח"ל, בגמ' למדו

שער הציון

[לט] והוי כמו שגנב מחצירו, והנגנב לא רוצה לקבל את הגניבה, שיאל ידי חובתו: [מ] צ"ב ע"א: [מא] הלכות תשובה פרק ב' ה"י: [מב] פרק ה' ה"י: [מג] חו"מ סי' תכ"ב סעיף א', ס"ק ב': [מד] ברכות י"ט ע"א: [מה] מס' ר"ה עמ' ד' ע"ב מדפי הרי"ף, ד"ה ומיהו: [מז] כ"ג ע"א:

לשובת המבקש מחילה (גמרא דיומא). ואם הוציא עליו (ז) שם רע אין צריך למחול לו. (מרדכי וסמ"ג והגה"מ פ"ג מהלכות תשובה ומהרי"ו):

חומ שני

אבל אנו שאיננו יודעים להגיע למסקנות, ונריך להיות למדן גדול כדי להצין שמקרה זה בא מחמת מעשה זה, אין לנו לתלות זה בזה, אלא נריך לראות מה יש לתקן.

תשובה לגזל ממונ משיני בני אדם

ממונ שאין צריך לשלם מחמת ספיקות, כגון הגזל משנים ואינו ידוע מאיזה גזל, נראה דאף קודם יום כיפור שצריך אז לראות את חזירו, אין צריך לשלם, ואע"ג דאיכא מנות תשובה והגזלן אינו מתכפר לו עד שישיב הממונ, מ"מ ממונ יש לו גדרים, וכה"ג שע"פ דין אינו חייב ליתן, אף ששבת תשובה אינו צריך ליתן, ונריך לשוב מעט מעשה הגזילה.

לסדר לפני הרב את עניני הממונ

במ"ב [מט] כתב, וכל שכן אם יש צידו מן הגזל ואונאה וכל דבר הנוגע לממונ יראה לתקן וכו'. ואם יש לחזירו צידו ממונ שיש לו תביעה עליהם יודיענו אע"פ שחזירו לא ידע מזה כלל, ועכ"פ יסדר לפני הרב ומורה נדק הענין בשלימות ובאמת בלא שקר, ולשאול האך להתנהג, כללו של דבר כל דבר שבממונ לא יסמוך על הוראתו כי היצר הרע יש לו היתרים הרבה [ח"א], עכ"ל.

ולבאורה ז"ע הרי כשהוא בא לרצ לסדר לפניו את עניני הממונ השלם, האך הרב יכול לפסוק לו האך להתנהג הרי הוא נוגע בדבר, וגם הרב לא שומע את הנד השני. וי"ל דהכוונה כאן דאין כאן פסק דין

ומפייס, אלמא כל היכא דלא מפייסי ליה צעי למנקט בליציה.

עוד הוסיף צר"ן, והא דאמר צפרק צני העיר [מ] מימי לא עלתה עמי קללת אדם על מטתי כי הא דמר זוטרא חסידא כי הוה סליק לפורייה הוה שרי ומחיל לכל דמנערו ליה משמע אע"ג דלא מפייסי ליה, הדיא דמנערו ליה ולא מצו ליה, אי נמי דמצו ליה צנעא דליכא ציון תורה, עכ"ל.

ובמ"ב כתב, שלא יהיה אכזרי מלמחול, כדי שיהא נכנע לצו הערל ולא ירגיל בכך, ומ"מ נראה דמלצו צריך להסיר השנאה ממנו אחרי דבאמת ציקש ממנו מחילה. וע"ע שם שעה"ז ס"ק י'.

משמע שאם עדיין לא ציקש ממנו מחילה אינו חייב להסיר את השנאה, וי"ל דהטעם הוא, שהרי שונא אותו על עבירה שעשה, ובכל זאת הוא נוגע בדבר.

דינא בלא דינא

במס' ברכות [מח] איתא, רב הונא תקיפו ליה [החמיא, רש"י] ארבע מאה דני [חציות, רש"י] דחמרא, על לגביה רב יהודה אחיה דרב סלא חסידא ורבנן ואמרי לה רב אדא בר אבהו ורבנן ואמרו ליה לעיין מר צמיליה [יפשפש צמעשו, רש"י], אמר להו ומי חשידנא צעיניכו, אמרו ליה מי חשיד קצ"ה דעבד דינא בלא דינא וכו', עיי"ש.

ונראה דהם ידעו האך ללמוד את עונשי שמים, לכן מוטל היה עליו לצר ולפשפש מהי הסיבה שנגרם מחמתה המקרה,

שער הציון

[מ] מגילה כ"ח ע"א: [מח] ה' ע"ב: [מט] ס"ק א':

ג. בשו"ע [ד] כתב, אם מת (ה) אשר חטא לו מביא עשרה בני אדם ומעמידם על קברו ואומר חטאתי לאלקי ישראל ולפלוגי זה שחטאתי לו (ונהגו לבקש מחילה בערב יום כיפור, מרדכי דיומא):

חומ שני

אלא באמת צריך לצוא לצד השני ולומר לו שלפי מה שהוא הציג לרצ את הענין לפי הצנתו אמר הרצ שלפי מה שהוא מספר צריך לנהוג כך וכך. אבל אין כאן פסק עד שהרצ ישמע את שני הנדדים.

מחילה בהוציא עליו שם רע

(ז) שם רע. צדרכי משה [נ] הציא מהמרדכי [נא] שכתב, הדא דתימא צשאר עצירות [שצריך למחול לו], אבל המוציא שם רע על חצירו אין לו מחילה עולמית, עכ"ל, וכ"כ הסמ"ג והגהות מיימוניות.

ובתב הסמ"ע צשו"ע חו"מ [נב], והטעם דשם רע פגע בצבוד אצותיו או צניו לדורות ושמא היו אנשים דשמעו השם רע ולא ישמעו החרטה והמחילה ויסקרו שהוא אמת, עכ"ל. וז"ל המג"א [נג], משום דאיכא דשמע בהוצאת שם רע ולא שמע צפיוס ולא נפק האי גברא מחשדא, ומ"מ מדת ענוה למחול [יש"ש פ"ח דצ"ק סי' ס"ג].

ודע דאין חילוק אם השם רע הוא על אמת או הוא שקר, דאפילו אם המעשה אמתית אסור להוציא עליו שם רע, ואין לו מחילה עולמית, ומש"כ הסמ"ע "ויסקרו שהוא אמת", היינו יסקרו שאז יתקבל השם רע.

מחילה מאדם שמת

(ח) אשר חטא לו. צמס' יומא [נה] ...

ואם מת [זה שחטא לו] מביא עשרה בני אדם ומעמידן על קברו ואומר חטאתי לה' אלקי ישראל ולפלוגי שחטאתי לו.

וצ"ע הרי הוא כבר מת, ומה שיך לבקש מחילה מן המתים שאינם בני מחילה.

ולשון הרמ"א כאן, ונהגו לבקש מחילה, וצמג"א [נד] כתב, ואם חירפו לאחר

מיתה אין צריך לילך על קברו, אלא מבקש ממנו מחילה במקום שציישו.

ובבמ"מ מכות [נז] תניא, אמר רבי יהודה בן טבאי אראה צנחמה אם לא הרגתי

עד זומם [שלא הוים אלא אחד מהם והרגתיו, רש"י] להוציא מלצן של צדוקים שהיו אומרים

אין העדים זוממין נהרגין עד שיהרג הנדון, אמרו לו שמעון בן שטח אראה צנחמה אם לא

שפכת דם נקי שהרי אמרו חכמים אין העדים זוממין עד שיזמו שניהם, מיד קיבל עליו ר'

יהודה בן טבאי שאינו מורה הוראה אלא לפני שמעון בן שטח [שאם יטעה יורהו, רש"י], וכל

ימיו של ר' יהודה בן טבאי היה משתטח על קברו של אותו העד והיה קולו נשמע,

ובסבורין [הכל צלילה או ציוס ואין רואין אותו, רש"י] העם לומר קולו של הרוג, אמר

קולי שלי הוא, תדעו למחר הוא מת אין קולו נשמע, אמר ליה רב אחא צריה דרצא לרצ אשי

דלמא צדינא קם צהדיה, אי נמי פיוסי פייסיה. וז"ל הריטב"א ואגב אורחיה צא להשמיענו

שיש פיוס גם לאחר מיתה צקצר להפטר מעונש הנפש, עכ"ל.

שער הציון

[נ] ס"ק צ': [נא] יומא סו"ס תשכ"ג: [נב] סי' תכ"צ ס"ק ו': [נג] סי' תר"ו שם, ס"ק ה': [נד] סי' תר"ו סעיף צ': [נה] פ"ז ע"א: [נז] ס"ק ו': [נח] מכות ה' ע"ב:

ד. בשו"ע [נט] כתב, תקנת קדמונינו וחרם שלא להוציא שם רע (ט) על המתים:
ה. בספר חפץ חיים [סג] כתב, ואם עבר וסיפר לשון הרע על חברו, ובא לעשות
תשובה, תלוי בזה, אם השומעים דחו את דבריו ולא נתגנה חברו על ידי זה
כלל בעיניהם, אם כן לא נשאר עליו, כי אם העון דבין אדם למקום, דהיינו
שעבר על רצון השם שצוה על זה וכו', תיקונו, שיתחרט על שעבר, ויתודה,
ויקבל על עצמו בלב שלם על להבא שלא לעשות כן, כמו בכל עונות שבין
אדם למקום. אבל אם חברו נתגנה על ידי זה בעיני השומעים ונסבב לו על ידי
זה הזק בגופו או בממונו או שהצר לו על ידי זה, הרי הוא בכל עונות שבין
אדם לחברו שאפילו יום הכיפורים ויום המיתה אין מכפר עד שירצה את
חבירו, על בן צריך לבקש מחילה מחבירו על זה, וכשיתפס וימחל לו, לא

חומ שני

מבואר ששייך פיוס צמתים. וצמס' צרכות [נח] אמרין אמר רב יצחק, כל
המספר אחרי המת [צגנותו של מת אחר
מיתתו, רש"י] כאילו מספר אחרי האצן,
איכא דאמרי דלא ידעי, ואיכא דאמרי דידעי
ולא איכפת להו, עיי"ש. ז"ל דהיינו
שמספרים רק אחרי המיתה, אצל מה
שמספרים קודם המיתה, והעוולה כלפיו
נעשית כלפיו צחיו, אפשר דאף אחר מיתה
איכפת ליה שזולו צו.

וברמ"א חו"מ [טא] כתב, המדצר רע על
שוכני עפר צריך לקבל עליו
תעניות ותשובה ועונש ממון כפי ראות
צית דין (מרדכי פ' החוצל), ואם קצורים
צסמוך לו ילך על קבריהם ויצק מהם
מחילה, ואם הם רחוקים ישלח לשם
שלוחו.

מבואר דליכא איסור דאורייתא צהולא
שם רע על המתים, ואפשר דהוא
מטעמא דאמרו צמס' צרכות [סב] אמר רב
יצחק, כל המספר אחרי המת כאילו מספר
אחרי האצן. איכא דאמרי דלא ידעי, ואיכא
דאמרי דידעי ולא איכפת להו [ושם,
וצת"ת, כל המספר אחר מטתן של תלמידי
חכמים נופל צגיהנוס, ושם דשאני צורצא
מרצנן דקודשא צריך הוא תצע ציקריה], על
כן הולרכו קדמונו לתקן ולעשות חרס שלא
להוליא שם רע על המתים.

שם רע על המתים

(ט) על המתים. וצ"י הציא זה
מהמרדכי, וכתב שיש סמך לדבר
צהגדה דרצי תנחומא [ט] וציאור הגר"א כתב,
תנחומא אמר משה לפני הקצ"ה רצ"ע כל
הכעס הזה למה כו' אמר לו אתה אמרת הנה
קמתם תחת אצותיכם תרצות אנשים חטאים
כו', אמר לו ממך למדתי שאמרת מחתות
החטאים האלה צנפשותם, אמר לו אני אמרתי
צנפשותם ולא צאצותם, עכ"ל.

ומסתברא דהתקנה והחרס אינו דוקא
צ"שוכני עפר" שצבר נקצרו,
וכלשון הרמ"א צחו"מ, אלא עניינו שלא

שער הציון

[נח] י"ט ע"א: [ט] ס' תר"ו סעיף ג': [ט] פרשת ואתחנן אות ו': [טא] ס' ת"כ סעיף
ל"ח: [סב] י"ט ע"א: [סג] ה' לשון הרע כלל ד' סעיף י"ב:

נשאר עליו כי אם העון רבין אדם למקום ויעשה כנ"ל, ואפילו אם חבירו (י) אינו יודע עדיין כלל מזה, צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין, ולבקש ממנו מחילה על זה, כיון שהוא יודע שעל ידו נסבב לו דבר זה. וב"כ בהל' רבילות [דט].

חומ שני

לחולא שם רע על המתים שאינם חיים, אף שעדיין לא נקברו. המוציא שם רע על המתים, היינו דוקא שלא ידעו מהשם רע קודם מיתה, ופירסמו את זה לאחר מיתה ואז דינו כנ"ל, אבל בדבר שכבר היה ידוע ומפורסם קודם מיתתו, אין זה בכלל מוציא שם רע אם דיברו מזה לאחר מיתה.

בקשת מחילה ממי שדיבר עליו
לשון הרע

(י) אינו יודע עדיין. ובבאר מים חיים [סה] הביא מרבינו יונה בשערי תשובה [סו] שכתב ח"ל, אם ישב בעל הלשון בתשובה, צריך לבקש מחילה לאשר מוצק לו מועם לשונו.

ומה שכתב החפץ חיים "ואפילו אם חבירו אינו יודע עדיין כלל מזה, צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה על זה". גם זה מדברי רבינו יונה שם שכתב ח"ל, ... והם לא ידעו כי הדיח עליהם את הרעה, יתבייש להודיעם ולגלות אונם על אשר גמלם רעה, כי הוא מכה ואין מכתו ידועה וכו'".

וידוע מה שתמה רבי ישראל סלנטר זנוק"ל היאך הותר לנער אדם כדי לבקש הימנו מחילה.

אמנם זה ודאי שלא עלה על דעת החפץ חיים להתיר לעבור על איסור

לחולא שם רע על המתים שאינם חיים, אף שעדיין לא נקברו. המוציא שם רע על המתים, היינו דוקא שלא ידעו מהשם רע קודם מיתה, ופירסמו את זה לאחר מיתה ואז דינו כנ"ל, אבל בדבר שכבר היה ידוע ומפורסם קודם מיתתו, אין זה בכלל מוציא שם רע אם דיברו מזה לאחר מיתה.

עוד אפשר היכי תימני שלא יטער כשיגלה לו וכגון שהלה יודע שדיברו עליו, כגון שידע שקילקלו לו איזה עסק או שידוך, ולא נודע לו מי עשה זאת, וכעת בא ואומר לו ש"אני עשיתי לך כזאת וכזאת" שאז יש פעמים שאין בזה אונאת דברים, וכל כיוצא בו.

והדברים מפורשים שאסור לבקש מחילה מחבירו כשהלה יתבייש, שכן

שער הציון

[דט] הל' איסורי רבילות כלל ד' סעיף ג': [סה] ס"ק מ"ז: [סו] שער שלישי מאמר ר"ז:

ו. בשו"ע [ע] כתב, צריך להתודות במנחה (יא) קודם סעודה המפסקת: וברמ"א, ויחיד אומרו אחר שגמר תפלתו, ושליח צבור אומרו ביום כפור בתוך התפלה (טור):

חומ שני

ואומר מה אני מפסיד אם אציא חטאת או אתוודה ביום כיפור וכדו' הרי זה בכלל "מצעט בכפרתן" שאין מכפר.

ומבאין רואים אנו שצריכים עבודה גדולה של יום הכיפורים להכיר בעומק החטא ולהאמין בהצטחת הקצ"ה בכפרת יום הכיפורים כדי שלא יהיה ח"ו בכלל "מצעט בכפרתו".

ולפי"ז מובן מדוע צריך לומר וידוי קודם הסעודה בערב יום הכיפורים מפני החשש שמא יחנק בסעודה מפסקת מה שלא מצינו בן בשאר מקומות, מפני שאדם שעומד לפני יום הכיפורים, ומכיר ומרגיש מהו חטא וממילא מהו החסד הגדול שניתן לנו לכפר על החטא, הרי הוא בהרגשה של פחד אולי לא יגיע להזדמנות של כפרת יום הכיפורים ולהתוודות על חטאיו ויאבד את ההזדמנות של כפרת יום הכיפורים, וחושש אפילו לחשש רחוק שמא יחנק בסעודה שלא יאבד את הכפרה של עטם החטאים.

וע"ע במאמרים [עג] אריכות דברים בזה.

וידוי מעומד

(יב) מעומד. במס' יומא [עד], ... אמר רב המדוי הוה קאמינא קמיה דשמואל והוה יתיב וכי מטא שליחא דלצורא ואמר אל אל אנחנו חטאנו קס מיקס, עיי"ש. וכתב הרא"ש [עה] שמע מינה עיקר וידוי מעומד הוא, עכ"ל.

וז"ל הר"ן [עו], כתבו הגאונים ז"ל דמהא

כתב במג"א [זז] וז"ל, בשעת מחילה צריך לפרט החטא שחטא לחצירו (צ"ח), ונראה לי דאם חצירו מתבייש בזה לא יפרוט אותו, עכ"ל. והציאו במ"צ [סח] [סט].

וידוי קודם סעודה מפסקת

(יא) קודם סעודה. כתב הרמב"ם בזה' תשובה [עא] וז"ל, יום הכיפורים הוא זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים והוא קץ מחילה וסליחה ומחילה לישראל, לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתוודות ביום הכיפורים. ומלות וידוי יום הכיפורים שיתחיל מערב היום קודם שיאכל שמא יחנק בסעודה קודם שיתודה וכו', עכ"ל.

ויש להעיר שענין של איסור אכילה קודם קיום המלוה מצינו שהוא משום שמא ימשך בסעודה וישכח להתפלל או לקיים המלוה המוטלת עליו עד שיעבור זמן המלוה, אבל לא מצינו בשאר ענינים חשש של שמא יחנק קודם קיום מלוות.

והנה כתב הרמב"ם [עב] וז"ל, אין יום הכיפורים ולא החטאת ולא האשם מכפרים אלא על השבים המאמינים בכפרתן, אבל המצעט בהן אינן מכפרים בו, וכו' עכ"ל. והענין של "מאמין בכפרתן ולא מצעט בהן" היינו שהאדם מכיר ויודע מהו חטא וכמה החטא פוגם ומשפיע, ואם בכל זאת מאמין בהקצ"ה שאמר "יעשה תשובה ויתכפר לו" אז הקרבן ויוה"כ מכפרים עליו, אבל מי שלא מצין מהו חטא

שער הציון

[זז] סי' תר"ו בתחילת הסימן: [סח] שם סי' ק"ג: [סט] והנידון בחפץ חיים שלא פורש שם מה בכל זאת עליו לעשות: [ע] סי' תר"ו סעיף א': [עא] פרק ב' הל' ז': [עב] הלכות שגגות פרק ג' הל' י': [עג] עמוד כ"ח: [עד] פ"ז ע"ב: [עה] פ"ח סי' י"ט: [עו] עמוד ו' ע"א מדפי הרי"ף